

Україна мовить...

Від цілого ряду літ відбуваються в Росії кожного третього року археологічні конгреси у різних місцевостях, які мають величезне значіння не тільки для самої науки, але й для її популяризації між широкими верствами населення. Для урядження такого конгресу засновують ся спеціальні місцеві комітети або й товариства, яких задачію є не тільки приймати гостей і розв'язати ся, як то звичайно буває з різними конгресами та з'їздами, але й підготовляти ґрунт для конгресу з наукового боку. Для того розкопують ся кургани в губерніях, в яких столицях має бути конгрес та сусідних із ними, заснують ся археологічні та етнографічні музеї, обробляють ся реферати на місцеві теми, зачерпнені чи то з археології, чи історії, фільології та етнографії. Не брак одначе таким конгресам і ширшого підкладу: на них відчитують ся реферати також на загальні, не локальні теми з царини згаданих наук, виголошувані не тільки російськими, але й иньшими славянськими ученими.

Для нас мають спеціальний інтерес три останні з'їзди, що відбули ся в Києві (1899), в Харкові (1902) і сьогорічний в Катеринославі.

Як відомо нашим читачам, на з'їзд у Києві дістало було запросини Наук. Тов. ім. Шевченка і окремо деякі його члени. Наук. Тов. ім. Шевченка заняло ся з'їздом! серіозно і постановило вислати на нього своїх делегатів із цілим рядом рефератів. При тім виринуло одначе питаннє, чи можуть галицькі делегати читати свої реферати в українській мові; а мали вони тим більшу підставу домагатися сього, що на з'їзді були допущені реферати в иньших славянських мовах, прим. польській, чеській, сербській. Ся справа тягла ся довший час і скінчила ся остаточно тим, що галицьким

делегатам дозволено читати реферати по українськи, але тільки в присутності 25 членів з'їзду. Така постанова уряду, викликана ріжними цькованями Фльоринських, Будиловичів і иньших, рівнала ся забороні української мови на з'їзді; наслідком того галицькі делегати постановили не брати участі в з'їзді, а приготвлені для нього реферати видрукувати у „Записках“, що й вийшли опісля у двох подвійних томах.

В часі київського з'їзду говорила отже Галичина, а російська Україна мовчала... Українці не обізвали ся ні словом протесту проти такої постанови, брали участь у з'їзді і читали свої реферати по російськи...

На з'їзд у Харкові не дістало наше Товариство запросин; із учених поминено тих, хто зголосив ся в більшим числом рефератів, а ті (числом три), що запросини одержали, дістали їх дуже пізно. Супроти того, як і що не можна було знати, чи зможуть галицькі делегати читати реферати по українськи, ухвалено на засіданю історичної й фільольогічної секції Наук. Тов. ім. Шевченка не брати участі в харківським з'їзді, і запрошені повідомили про се президію з'їзду.

Галичина знов сказала своє слово, а російська Україна мовчала... Українці не виступали з ніяким протестом і читали свої реферати по російськи...

Сього року відбуваєть ся археольогічний з'їзд у самім центрі давнього Запорожа, в місті Катеринославі. Він почав ся 15 серпня ст. ст. і потреває до 27 серпня. На сей з'їзд не прошено вже нікого з Галичини і Буковини. Кажуть, що се стало ся головно наслідком заходів предсідательки московського археольогічного товариства, яке уряджує з'їзди, графині П. Уварової. Супроти того Галичина тепер мовчить, але російська Україна заговорила...

Як се стало ся, ми перекажемо за катеринославським дневником „Приднѣпровскимъ Краємъ“ (ч. 2580, з 18 серпня, ст. ст.).

Дня 16 серпня вибрано почесним предсідателем з'їзду харківського професора М. Сумцова, який отворив наради такою промовою¹⁾ :

¹⁾ Проф. М. Сумцов, Харковець родом, головним предметом своїх студій має Україну і оголосив цілий ряд праць із української етнографії та літератури. Він був також автором меморіялу, представленого міністерству харківським університетом у справі знесеня заборони української мови в Росії. Подасмо його промову в цілости.

По російськи: „Избраніе меня въ почетные предсѣдатели настоящаго засѣданія глубоко меня тронуло, и я не нахожу достаточно словъ для выраженія моей признательности; моя благодарность обусловлена не только той человѣческой слабостью, которая называется самолюбіемъ, но и сознаниемъ той пользы, которую приносятъ русской наукѣ археологическіе съѣзды.

„Сознаніе это во мнѣ выросло и окрѣпло главнымъ образомъ послѣ XII археологическаго съѣзда въ Харьковѣ, благодаря которому харьковскій университетъ обогатился пріобрѣтеніемъ трехъ музеевъ — музея древностей, который ранѣе былъ лишь въ слабомъ зародышѣ, и двумя зовѣмъ новыми — церковно-археологическимъ и этнографическимъ.

„Вообще, въ послѣднее время стало особенно замѣтнымъ благотворное вліяніе археологическихъ съѣздовъ на возникновеніе и развитіе мѣстныхъ ученыхъ обществъ и учреждений, что выразилось ярко и на XIII археологическомъ съѣздѣ въ дѣлѣ возникновенія въ Екатеринославѣ прекраснаго областного музея имени А. Н. Поля.

„Какъ ни важно научно-систематическое накопленіе матеріаловъ и возникновеніе соответствующихъ музеевъ, еще важнѣе и благотворнѣе то взаимное знакомство и уваженіе, которое развивается и укрѣпляется при посредствѣ научныхъ съѣздовъ, и лично въ приложеніи ко мнѣ сегодня облеклось въ лестную для меня форму почетнаго предсѣдательства, — и все это будетъ служить для меня однимъ изъ лучшихъ воспоминаній о моемъ пребываніи въ Екатеринославѣ, который, къ слову сказать, произвелъ на меня прекрасное впечатлѣніе своими широкими, какъ сосѣднія степи, улицами и площадями и красотой стараго украинскаго батька — Днѣпра-Славути“.

По українськи: „Як спомин про нашу далеку і славу українську старину виривають думки про ті часи, коли по сих степах пишала ся і гарцювала козацька воля, коли вона кохала ся колихала ся на дніпрових хвилях, на човнах, по чайкам та байдакам, та доля і та воля, про которі згадував і співав незабутній Тарас Шевченко.

„Учора, високоповажані добродії, вже згадували про українську старину, сьогодні й мені треба трохи нагадати про неї на її рідній мові, нагадати на березі широкого та дужого Дніпра, — того Дніпра, который колись то носив у море багато козацької крови, а тепер, після великого закона 6-го авґуста, нехай несе на-

родови побільше щастя та любови для доброго пожитку і ясної просьвіти“.

Бесіду проф. М. Сумцова засипали довгі і шумні оплески, по чім почали ся реферати. Перший реферат виголосив проф. М. Сумцов п. н. „Заговори и инкантии“, другий д. Л. Падалка з Полтави п. н. „О единствѣ основныхъ чертъ степныхъ „майда-новъ“, „круглыхъ городковъ“, „робленицъ“ и „раскопанныхъ могилъ“. По обох рефератах була довша дискусія і на ній закінчило ся передполудневе засіданє.

По полудни відбувало ся засіданє секції церковних старинностей, на яким виголосили реферати В. Щербаковський: „Къ вопросу о деревянной архитектурѣ малороссійскихъ церквей Киевской губ. XVIII в.“ і І. Євсєєва: „Древнѣйшіе памятники церковной старины въ орловскомъ краѣ“.

На другий день 17 серпня вибрано предсідателем „попечителя“ харківського наукового округа М. Алексієнка. Перший реферат виголосив проф. М. Сумцов п. н. „Литературные права южнорусскихъ ученыхъ XVII.“, другий добр. Олександра Єфимєнкова п. н. „Къ исторіи землевладѣнія въ галицкой Руси XVI в.“ При кінци реферата авторка висловила жаль, що в тій справі властиво галицькі наукові праці так мало доступні в Росії або навіть зовсім недоступні, хоч праці галицьких учених внесли би багато ясности і докладне освѣтленє питань про давню Русь.

Вечірне засіданє відбувало ся під предсідательством проф. Вол. Антоновича, що приїхав того дня на з'їзд. Проф. В. Антоновичеві зготовлено великі овації з нагоди його 35-літньої наукової праці. Промовляв цілий ряд бесідників, а між першими графиня П. Уварова. Всі бесіди засипувала публіка оплесками, а коли вони скінчили ся і проф. В. Антонович подякував за них, підніс ся член з'їзду др. І. Луценко з Одеси і прочитав отсей протєст, підписаний 40 членами з'їзду на 106 усіх членів:

„При студіюваню України і уряджуваню місцевих з'їздів на Україні прийшло ся імператорському археологічному товариству завважати цікаву подію, що Україна творить предмет всесторонних студій на території частини тої-ж України, а то в Галичині і Буковині. Наслідком того появило ся природне бажанє використати праці тих учених, притягнути їх до спільної роботи. Рівночасно в тим багато з тих учених заявило охоту прилучити ся до спільної роботи.

„Та ще на XI з'їзді в Києві повстало питання чисто формального характеру про повну свободу участі галицьких і буковинських учених у працях з'їзду супроти того, що їх реферати мали бути предложені на українській мові. Свобода-ж тої мови, свобода вираження духового життя цілого народу показала ся сумнівною навіть у статуті наукового товариства. Конець кінцем умовність як найшвидшого вияснення тих запитань міністерством народньої просвіти, з явною шкодою для справи, приневолити київський з'їзд зрештешувати цілковито з можливости слухати реферати галицьких учених у Києві.

„Ідучи на стрічу правильному порішенню того питання в будучности, імператорське археологічне товариство змінило частину статута, що безумовно забезпечувало свободну участь галицьких учених у дальших працях з'їздів.

„Однак на XII з'їзді в Харкові запросили поодиноким ученим хоч і вислано, то так пізно, що вони не мали змоги взяти участі в працях того з'їзду. Ся сумна поява була завважана тоді в Харкові і було висловлене бажанє не допускати чогось подібного в будучности.

„Тепер ми довідали ся, що на XIII археологічний з'їзд, присвячений головню студіям України, згаданим ученим зовсім не вислано запросин.

Маючи на увазі все попереднє, для нікого не буде сумніву, що приїзд галицьких і буковинських учених був можливий при конечній умові запрошення їх на з'їзд.

„Незапрошенє загалом заграничних учених на XIII з'їзд належить уважати дуже сумним фактом, але неприсутність галицьких і буковинських учених по тім, як іще на XI з'їзді признано їх участь пожаданою, по тім, як навіть змінено статут товариства, являєть ся для теперішнього з'їзду не припадковою і неоправною шкодою для цілої справи вистудіюваня минувшини полудневої Руси, історичної України.

„Супроти того всього ми підписані члени XIII археологічного з'їзду просимо ухвалити, що неприсутність на XIII з'їзді заграничних учених приносить дійсну шкоду справі наукового опрацюваня історії нашого рідного краю. А що час минув і вже трудно уможливити присутність заграничних гостей на наших засіданях, то ми просимо: 1) висловити іменем з'їзду глибокий жаль по причині неприсутности посеред нас заграничних учених; 2) ви-

словити крайнє здивованє приготовному комітету з'їзду, що не пороблено заходів, аби бодай на історично-археологічнім з'їзді в центрі Запорожа були присутні всі учені, що посвятили свої сили студіям над історією козаччини і України загалом; 3) вислати іменем з'їзду телеграму ученим історикам Галичини і Буковини, висловивши привіт з'їзда і глибоке поважанє їх науковим працям і крайній жалє по причині їх неприсутности, і 4) поробити заходи, аби на будучих археологічних з'їздах не повтаряли ся більше такі сумні інциденти і щоби інтересів свободної науки не нарушувано більше ніякими чужими для неї впливами і поглядами“.

По сім протесті відчитано другий від української інтелігентної публіки, підписаний 190 іменами. Він звучить:

„Бажаючи взяти участь у засіданнях XIII археологічного з'їзду, ми довідали ся на наше велике здивованє, що в його працях не возьмуть участи представителі наукових сил рідної нам Галичини і Буковини. Як показуєть ся, приготовний комітет не вважав потрібним запросити на нинішній з'їзд, а так само на з'їзди, що відбули ся в Києві і Харкові і були посв'ячені головно археології й історії України, Галичан, що працюють у тій царині і які, як звісно, приготували були багато серіозних рефератів. У звязи з тим і дехто з тих, що бажали взяти участь у з'їзді, на жалє не могли подати своїх рефератів, бо вони були тісно звязані з рефератами Галичан.

„Щоби виправдати приняте такої незрозумілої і обидної для нас постанови, поясняють, що комітет ухвалив у загалі не запрошувати на з'їзд учених ізза границі, з причин ніби-то сумного положеня справ у Росії.

„Археологічні з'їзди посв'ячені оброблюваню науки, а царина наукової діяльности повинна бути чужою для всяких застережень, які проявив у тім випадку приготовний комітет. Але беручи на увагу те, що Галичани на київськім археологічнім з'їзді були поставлені в такі обстанови, в яких не могли читати рефератів, бо вони були написані українською мовою, а на харківській і нинішній катеринославській з'їзді, що зібрав ся на території давного Запорожа, не були навіть зовсім запрошені, а також беручи під увагу звісне всім положенє, в яким є українська мова і література в Росії, — то конечно треба признати, що висше згадана ухвала комітету є результатом звісного систему і подиктована

в дійсности або політичною нетерпимістю, або недостойною науки податністю.

„Але того, що зі сумної конечности терпіло ся давнійше, не можна допустити тепер, коли народ, що пробуджуєть ся до нового суспільного і політичного життя і суспільність рішучо заявляє про свої права на участь у творчій роботі свого суспільного устрою. Проняті такою свідомістю і відповідальністю перед нашим народом, у свідомості наших прав і обов'язків, ми, — що підписали ту заяву — горячо протестуємо проти прийнятої комітетом з'їзду ухвали в відношеню до наукових діячів у Галичині, як обидної для нас і нашого народа; заравом протестуємо і проти тих переслідовань, яким підпадає в Росії українська мова і література“.

Отак промовила Україна, поважно і гідно, і ми маємо надію, що й далі буде промовляти, доки не дістане цілковитої свободи свого національного й культурного розвитку. Чужими руками не виборює ніхто нічого для себе!¹⁾ В.

¹⁾ Наук. Тов. ім. Шевченка вислало на руки проф. М. Сумцова з сього приводу таку телеграму: Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові довідавшись про події на XIII археологічнім з'їзді в Катеринославі пересилає на Ваші руки слова горячого співчуття тим членам з'їзду, що виступили в обороні української мови і науки. Грушевський, голова. Гнатюк, секретар.